

УПОВНОВАЖЕНИЙ
Верховної Ради України з прав людини

вул. Інститутська, 21/8, м. Київ, 01008, тел. (044) 298-70-33, E-mail: hotline@ombudsman.gov.ua

**Міністру соціальної політики,
сім'ї та єдності України**

Денису УЛЮТІНУ

ПОДАННЯ

Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини
(згідно з частиною третьою статті 15 Закону України
«Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»)

Статтею 3 Конституції України визначено, що людина, її життя і здоров'я, честь і гідність, недоторканність і безпека є найвищою соціальною цінністю

Права і свободи людини і громадянина закріплено у Розділі II Конституції України та, відповідно до статті 22 Основного Закону України, не є вичерпними, гарантуються і не можуть бути скасовані.

Згідно зі статтею 101 Конституції України, статтею 3 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини» (далі – Закон) Уповноважений Верховної Ради України з прав людини (далі – Уповноважений) здійснює парламентський контроль за додержанням конституційних прав і свобод людини і громадянина, метою якого є:

захист прав і свобод людини і громадянина, проголошених Конституцією України, законами України та міжнародними договорами України;

додержання та повага до прав і свобод людини і громадянина у відносинах, що виникають між юридичними особами публічного та приватного права, а також фізичними особами, які перебувають на території України, у випадках, передбачених окремим законом;

запобігання порушенням прав і свобод людини і громадянина або сприяння їх поновленню;

сприяння приведенню законодавства України про права і свободи людини і громадянина у відповідність до Конституції України, міжнародних стандартів у цій сфері.

Для реалізації функцій національного превентивного механізму (далі – НПМ) Уповноваженим здійснюються регулярні відвідування місць, зазначених у пункті 8 статті 13 Закону, до яких належать, зокрема, психоневрологічні

інтернати, будинки-інтернати для громадян похилого віку та осіб з інвалідністю, дитячі будинки-інтернати тощо. У таких закладах проживають особи, які належать до вразливих категорій населення, оскільки за станом здоров'я потребують стороннього догляду, соціально-побутового, медичного обслуговування, соціальних послуг і комплексу реабілітаційних заходів.

За результатами відвідувань у 2025 році групами НПМ виявлено, що особи, визнані судом недієздатними, становлять у середньому близько половини підопічних інтернатних закладів соціального захисту, а в окремих закладах їх частка сягає 80 – 90 відсотків. При цьому в жодному з відвіданих 108 інтернатних закладів не ініційовано процедур поновлення цивільної дієздатності підопічних. Зокрема, під час огляду підопічних психоневрологічних інтернатів лікарсько-консультативними комісіями питання щодо необхідності встановлення чи припинення опіки або піклування над ними фактично не розглядаються, що не сприяє своєчасному виявленню осіб, стосовно яких можуть існувати підстави для поновлення цивільної дієздатності.

З огляду на викладене зазначаю, що згідно з частиною другою статті 42 Цивільного кодексу України порядок поновлення цивільної дієздатності фізичної особи, яка була визнана недієздатною, встановлюється Цивільним процесуальним кодексом України (далі – ЦПК України).

Так, розгляд судом справ про обмеження цивільної дієздатності фізичної особи, визнання фізичної особи недієздатною та поновлення цивільної дієздатності фізичної особи врегульований положеннями Глави 2 ЦПК України. У частині шостій статті 300 ЦПК України передбачено, що строк дії рішення про визнання фізичної особи недієздатною визначається судом, але не може перевищувати двох років. Водночас на практиці застосування цієї норми фактично здійснюється переважно щодо випадків, коли рішення про визнання особи недієздатною ухвалені з 2017 року, тобто після прийняття вказаної норми.

У контексті цього питання слід зазначити, що у заключних зауваженнях Комітету ООН з прав людей з інвалідністю щодо об'єднаних другого і третього періодичних звітів України (CRPD/C/UKR/CO/2-3 від 02.10.2024¹) наголошено, що перегляд судових рішень про визнання осіб недієздатними та відновлення їх цивільної дієздатності щодо рішень, ухвалених до 2017 року, залишається в Україні вкрай рідкісним. Пунктом 25 зазначених заключних зауважень Комітет рекомендував державі запровадити процедуру перегляду та оскарження рішень про позбавлення дієздатності, ухвалених до 2017 року. Таким чином, забезпечення ефективного перегляду судових рішень про визнання осіб недієздатними, ухвалених до 2017 року, є одним із міжнародних зобов'язань України у сфері забезпечення прав осіб з інвалідністю та потребує належного нормативного врегулювання.

У частині четвертій статті 300 ЦПК України передбачено, що скасування рішення суду про визнання фізичної особи недієздатною та поновлення

¹ <https://www.ohchr.org/en/documents/concluding-observations/crpdcurco2-3-concluding-observations-combined-second-and-third>

цивільної дієздатності фізичної особи, яка визнана недієздатною, у разі видужання або значного поліпшення її психічного стану здійснюється за рішенням суду на підставі відповідного висновку судово-психіатричної експертизи за заявою опікуна, членів сім'ї, органу опіки та піклування, такої особи, визнаної недієздатною, або її адвоката.

Відтак обов'язковою умовою для поновлення цивільної дієздатності особи є наявність висновку судово-психіатричної експертизи. Така ж позиція відображена у практиці Верховного Суду, який у справах № 759/3986/23², № 756/12598/17³ дійшов висновку, що особу може бути поновлено в дієздатності лише за наявності висновку судово-психіатричної експертизи про значне поліпшення психічного стану особи чи її видужання.

Разом з тим, частиною другою статті 299 ЦПК України на рахунок держави віднесено лише судові витрати, пов'язані з провадженням справи про визнання фізичної особи недієздатною або обмеження цивільної дієздатності фізичної особи.

Водночас виникає проблема оплати судово-психіатричної експертизи, оскільки вона є високовартісною, а у бюджетах закладів, які здебільшого є опікунами недієздатних підопічних, та органів опіки і піклування відповідні видатки не передбачені, тоді як самі підопічні, як правило, не мають таких коштів.

У зв'язку з цим ініціювання звернення до суду у таких випадках переважно залежить від наявності родичів, які зацікавлені у вирішенні питання та діють в інтересах підопічних. У разі їх відсутності або бездіяльності такі особи фактично позбавлені можливості реалізувати право на звернення до суду, що обмежує право на справедливий суд, гарантоване статтею 6 Конвенції про захист прав людини і основоположних свобод.

У контексті досліджуваного питання показовою є справа Європейського суду з прав людини «Наталія Михайленко проти України» (заява № 49069/11, рішення від 30.05.2013⁴), у якій Суд зазначив, що право звертатися до суду щодо перегляду рішення про визнання недієздатності є одним із найважливіших прав для відповідних осіб, адже в разі ініціювання такої процедури вона буде вирішальною для всіх прав і свобод, на які впливає визнання недієздатності.

Суд також зазначив, що саме держава вирішує, яким чином мають забезпечуватися на національному рівні процесуальні права особи, яку було визнано недієздатною. Суд акцентує увагу на тому, що підхід, якого дотримується національне законодавство і згідно з яким особи, визнані недієздатними, не мають права на безпосередній доступ до суду з метою поновлення своєї цивільної дієздатності, не відповідає загальній тенденції, що панує на європейському рівні.

² <https://reyestr.court.gov.ua/Review/127189838>

³ <https://reyestr.court.gov.ua/Review/108627784>

⁴ [https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:\[%22document%22\],\[%22itemid%22:\[%22001-119975%22\]\]}](https://hudoc.echr.coe.int/ukr#{%22tabview%22:[%22document%22],[%22itemid%22:[%22001-119975%22]]})

Таким чином, чинне законодавче регулювання не забезпечує належних гарантій реалізації права осіб, визнаних судом недієздатними до 2017 року, на поновлення цивільної дієздатності, оскільки не врегульовує питання фінансування судово-психіатричних експертиз у таких справах, що створює системну перешкоду для перегляду рішень про визнання особи недієздатною та потребує відповідного нормативного врегулювання.

Ураховуючи викладене, встановлені вище порушення прав недієздатних підопічних мають системний характер та обмежують можливості осіб у реалізації інших прав. Описані порушення потребують вжиття невідкладних комплексних заходів реагування.

На підставі викладеного, з метою усунення виявлених порушень прав і свобод людини і громадянина, а також беручи до уваги те, що:

відповідно до підпункту 1 пункту 3, підпункту 1, 2 пункту 4 Положення про Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України, затвердженого постановою Кабінету Міністрів України від 21.07.2025 № 904, Міністерство соціальної політики, сім'ї та єдності України забезпечує формування та реалізацію державної політики у сфері соціальної політики, узагальнює практику застосування законодавства з питань, що належать до його компетенції, розробляє пропозиції щодо вдосконалення законодавчих актів, актів Президента України, Кабінету Міністрів України та в установленому порядку вносить їх Кабінетові Міністрів України, а також розробляє проекти законів та інших нормативно-правових актів з питань, що належать до його компетенції;

керуючись статтею 101 Конституції України, статтями 13, 15, 22 Закону України «Про Уповноваженого Верховної Ради України з прав людини»,

ВИМАГАЮ:

1. Розробити правовий механізм перегляду судових рішень про визнання фізичних осіб недієздатними, ухвалених до 2017 року, з метою приведення національного законодавства у відповідність до міжнародних стандартів у сфері прав людини та забезпечення ефективного захисту прав осіб, визнаних недієздатними.

2. Про результати розгляду цього подання та вжиті заходи повідомити мене у місячний строк відповідно до вимог чинного законодавства.

Звертаю увагу, що відповідно до статті 188⁴⁰ Кодексу України про адміністративні правопорушення невиконання законних вимог Уповноваженого тягне за собою відповідальність згідно з чинним законодавством.

**Уповноважений Верховної Ради
України з прав людини**

Дмитро ЛУБІНЕЦЬ